

Falusi térségek átfarmálódása Izraelben¹

BASSA LÁSZLÓ

Az IGU szakbizottsága (IGU Commission on Changing Rural Systems) „*Harmónia és konfliktus falusi és exurbánus térségekben*” címmel rendezett konferenciát Jeruzsálem D-i peremén, *Ramat Ráhel* kibucban. Már a helyszín megválasztása is közel visz a témához, hiszen a huszas években alapított település az elmúlt hét évtized (változó) történelmi-politikai, társadalmi és gazdasági körülményeiből következően példázza a nagyváros, sőt, egy ideig az államhatár szélén fekvő falusi települések különlegesen zaklatott fejlődését.

Ramat Ráhel példája

Amikor 1921-ben a kelet-európai zsidó pionírok első csoportja érkezett Jeruzsálembe, a bevándorlók rögtön olyan fizikai tevékenységbe kezdtek, amellyel addig csupán arabok foglalkoztak: kötőröknék, kőműveseknek, szállítómunkásoknak álltak. Ideiglenes táborban laktak, de kérték, hogy a gazdálkodáshoz adjanak nekik földet és biztosítsanak vizet. A további emberanyagot az akkoriban kibontakozó haluc mozgalom adta, melynek keretében a kivándorolni kívánók már Európában mezőgazdasági képzést kaptak. 1926-ban 10 fiatal az akkori Jeruzsálem és Betlehem között félúton, a bibliai Ráhel sűrjével szemközi dombtetőn kibucot alapított, amely azóta háromszor pusztult el, de mindahányszor újjáépítették. 1929-ben a kibucot az arabok felégették, az 1936 és 1939 közötti zavargásoknak pedig már halálos áldozatai is voltak. Ezekben az időkben Ramat Ráhel lakói főként szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkoztak, de mosodát és pékséget is üzemeltettek. 1940-re az ottlakók száma 250 főre szaporodott. Izrael Állam 1948. évi megalapítását megelőzően és az azt követő Függetlenségi Háború során különösen elkeseredett harcok dúltak, Ramat Ráhel háromszor cserélt gazdát, a halottak száma 13 volt. A stratégiailag kulcsfontosságú hely Izrael területén maradt; a földig rombolt faluba negyven fő tért vissza, amely a völgyben húzódó jordán határ térszomszédságában, feszültséggel teli, de viszonylag nyugodt időszak után az 1967. évi ún. hatnapos háború idején ismét súlyos harcok színterévé vált. A peremhelyzet megszűnésével (Ciszjordánia ellenőrzése) újabb betelepülési hullám következett.

Jelenleg a tagok száma 140, a gyermekeké 150. A mezőgazdasági termelés ágazatai a gyapot- és gyümölcsstermesztés, nagy baromfitelep működik. Mégis, ma már az 1968-ban létesített ifjúsági ház (youth hostel) bázisán kifejlesztett idegenforgalom a kibuc bevételeinek legfőbb forrása, a 108 ágyas Micpe Ráhel pedig egyike az ország kibuc hoteleinek. Ez a tökéletes kényelmet és nyugalmat biztosító együttes látta vendégül az IGU bizottsági ülés résztvevőit.

Falusi településtípusok Izraelben

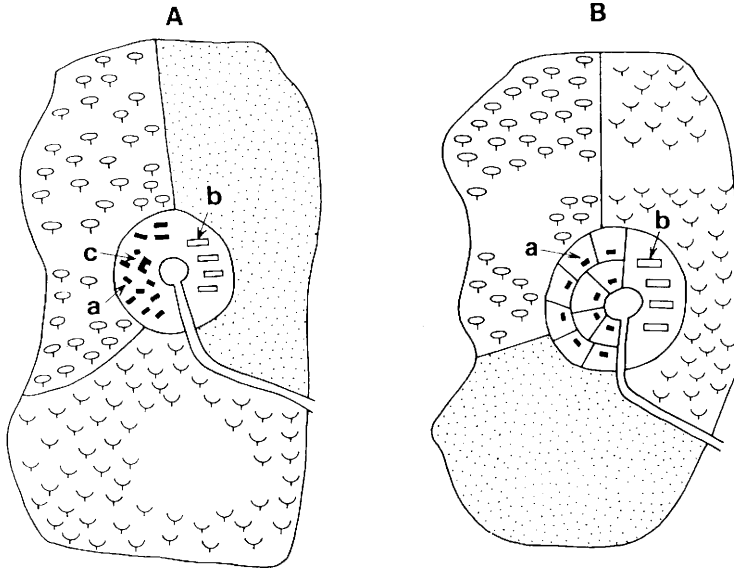
Az izraeli falusi települések eredendően és többségükben szövetkezeti jellegűek. A különbözőségek a szervezeti modellben és a településmorfológiában egyaránt tükröződnek. A föld Izraelben 92%-ban össznmzeti tulajdon, a települések a természeti adottságoknak megfelelően, központi tervek alapján vagy spontán módon jöttek létre, a század kezdetétől folyamatosan. A cionizmus alapvető eszméje, hogy a zsidóság akkor válthatja meg önmagát, ha megváltja Izrael földjét, tehát az egykor virágzó, de a szétszóratás ideje alatt elhanyagolt földeket újra termővé varázsolják. A múlt század végén és a század elején kisebb csoportokban érkeztek a bevándorlók, majd a mozgalom a brit mandátummal (1920) hivatalos jellegű öltött. A világ zsidósága által előteremtett összegekből megkezdődött az arab tulajdonban lévő földek szervezett felvásárlása és termővé tétele. A feladatra a bevándorlók vállalkoztak.

A kibucok kommunisztikus elven alapuló faluközösségek, melyekben eredetileg többnyire hasonló világnézetű emberek (főként szocialisták, de vallásosak is) telepedtek le. A termelő- és egyéb állóeszközök, köztiük a lakóépületek, közös tulajdonban vannak. A termeléssel és fogyasztással kapcsolatos döntéseket a választott (és gyakran cserélhető) vezetőség hozza. A kibuc a kezdetekben önfenntartó gazdasági egység volt, ehhez az ellenséges arab környezetben, Izrael Állam megalapításáig (1948), sőt, egyes helyeken azóta is, közvetlen védelmi funkciók járultak. A mezőgazdaság mellett az utóbbi három évtizedben megjelent az ipari

¹ A Nemzetközi Földrajzi Unió „Átalakuló Falusi Településrendszerek Bizottsága” 1991 decemberi konferenciájának előadásai és szakmai kirándulásai alapján.

és az ellátó–szolgáltató tevékenység, és ez a kibucot a külvilág számára is egyre nyitottabbá tette. Ez utóbbi abban is megnyilvánul, hogy – a korábbi kötöttségek lazulásával – egyes kibucoktagok a közösségen kívül találják munkát (SZENCZY A.–TUSCHER T. 1991).

Morfológiai szempontból a kibucra a különböző földhasználatok markáns elhatárolódása jellemző. A középületek elkülönülnek a lakóterületektől és a gazdasági tevékenység színhelyeitől. Az ipari zóna és az állattartó telepek a településhez közelebb, a megművelt földek, az ültetvények a periferián helyezkednek el (1. ábra, A).

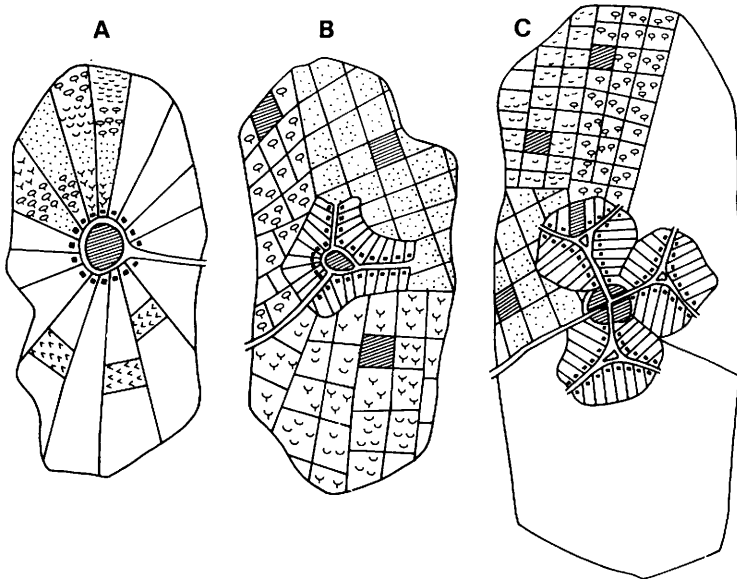

1. ábra. Az izraeli szövetkezeti települések vázlatos alaprajza. – A = kibuc; B = szövetkezeti mosav (mosav situfi). Mindkét esetben a lakónegyed (a), a mezőgazdasági épületek (b), ill. műhelyek és a termőföld területileg határozottan elkülönülnek. Utóbbi homogén táblákra osztott. A kibuc központja az ebédlő (c), ahol a tagok étkezések alkalmával, munkaértekezleteken és gyűléseken napjában többször is találkoznak. Az egy helyen épült lakóházak a távolságot a központig minimálisra rövidítik. A szövetkezeti mosavban minden család saját házzal és konyhakerttel rendelkezik

Schematic layout of collective settlements in Israel. – A = the Kibbutz; B = the Collective Moshav (Moshav Shitufi). In both patterns there is a complete separation between residential area (a), work sector such as farm buildings (b), workshops, etc and fields. The land is divided into homogeneous cultivation blocks. The centre of the gravity in the Kibbutz is the dining hall (c) where community members meet several times a day for meals, work assignments and assemblies. Multiple housing units save space and keep distances to the centre to a minimum. In the Collective Moshav each family occupies an individual house and small garden lot

A mosavok egyénileg gazdálkodó családok termelő és fogyasztási szövetkezetei. A 49 évre (megújítható) bérbe adott, oszthatatlan földet kezdetben úgy alakították ki, hogy az egy család szerény megélhetését biztosítsa. A szövetkezeteket abból a célból hozták létre, hogy kellő nagyságú gazdaságokat alakítsanak ki és csökkentsék a termelési kockázatot. Mivel az utóbbi időben a mosavokban is terjedőben vannak az egyéb (szolgáltató, kereskedelmi, idegenforgalmi, vendéglátó) tevékenységek, az egyéni választás egyre jobban érvényre jut, és a törvények is lehetővé teszik „külsők” letelepedését (1. ábra, B; 2. ábra).

Az exurbánus települések közé tartoznak az utóbbi húsz év során megjelent *jisuv kehillati*-k, többnyire szuburbán települések (angol elnevezésük szó szerinti fordításban 'community settlement'; az angol nyelvű szakirodalomban a 'rural' és 'urban' szavak összevonásával *rurban* településeknek is említik). Lakóik általában a közeli város(ok)ba járnak munkába, a településen belül termelő tevékenységet nem folytatnak. Családi házaikat az államtól bérbe kapott területen, az infrastrukturális költségek egy részét is vállalva,

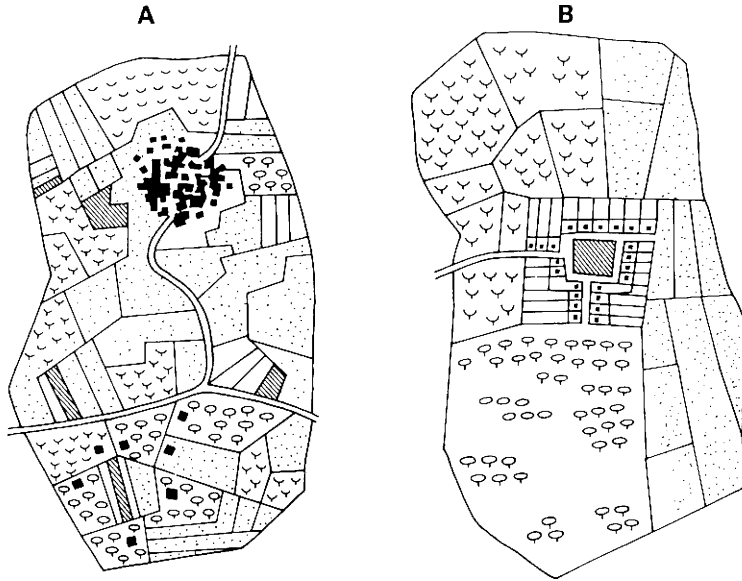

2. ábra. A mosavok vázlatos alaprajzai. – A = Korai alaprajz, egymáshoz csatlakozó egyéni gazdaságokkal. Hátrányai: egyenetlen talajminőség, merev parcellázás, a különféle kulturák széttagoltsága akadályozza az ésszerű mezőgazdasági művelést. B = Ésszerűsített alaprajz: a háztáji gazdaságok a házakhoz csatlakoznak, míg a nagyobb birtokok homogén táblákat képeznek. A földet minőség szerint igazságosan osztják el és a parcellák megközelítése is könnyebb. Művelésük egyénileg és szövetkezetiül egyaránt ésszerű módon valósítható meg. C = Mosav több központtal: a közös szolgáltató központ körül három község alakult ki. Közülük mindegyik saját zöld területén óvodával, művelődési központtal rendelkezik, a létesítmények többsége azonban a könnyen megközelíthető közös központban kapott helyet.

Schematic layout of the Moshav. – A = Early plan with contiguous holdings. Disadvantages: unequal soil quality and inflexibility in parcellation, fragmentation of crops prevents rational farming methods. B = Improved plan with homeplots adjoining farmyards and main holdings concentrated in homogeneous cultivation blocks. Equity in land quality and distances to fields is easier to achieve. Parcels can be worked individually or cooperatively leading to rational farming methods. C = Multinuclear Moshav with three communities deployed around a common service centre. Each nucleus has a village green with kindergarten, communal house, etc. but most facilities are located in the common centre within short walking distance

vállalkozókkal építetik vagy sajátmaguk építik fel. Mivel a közös költségek a lakosságszám növekedésével arányban csökkennek, az ilyen alvófalvak lakossága a mezőgazdasági településekenél lényegesen nagyobb. Központi épületeik a helyi önkormányzat, az iskola és a bevásárlóközpont.

A hagyományos *arab falu* fejlődése jóval hosszabb időre nyúlik vissza, mint a zsidó településeké. A föld itt magántulajdonban van, de jellemző a föld örökölhetőségéből fakadó szétaprózottság és a családok közötti együttműködés itt többnyire a vízhasználatra korlátozódik. A demográfiai robbanás gyakran a távolabbi földekre történő kirajzáshoz vezet, amely gátat szab a városias fejlődésnek és megnehezíti a termelés modernizálását (3. ábra, A).

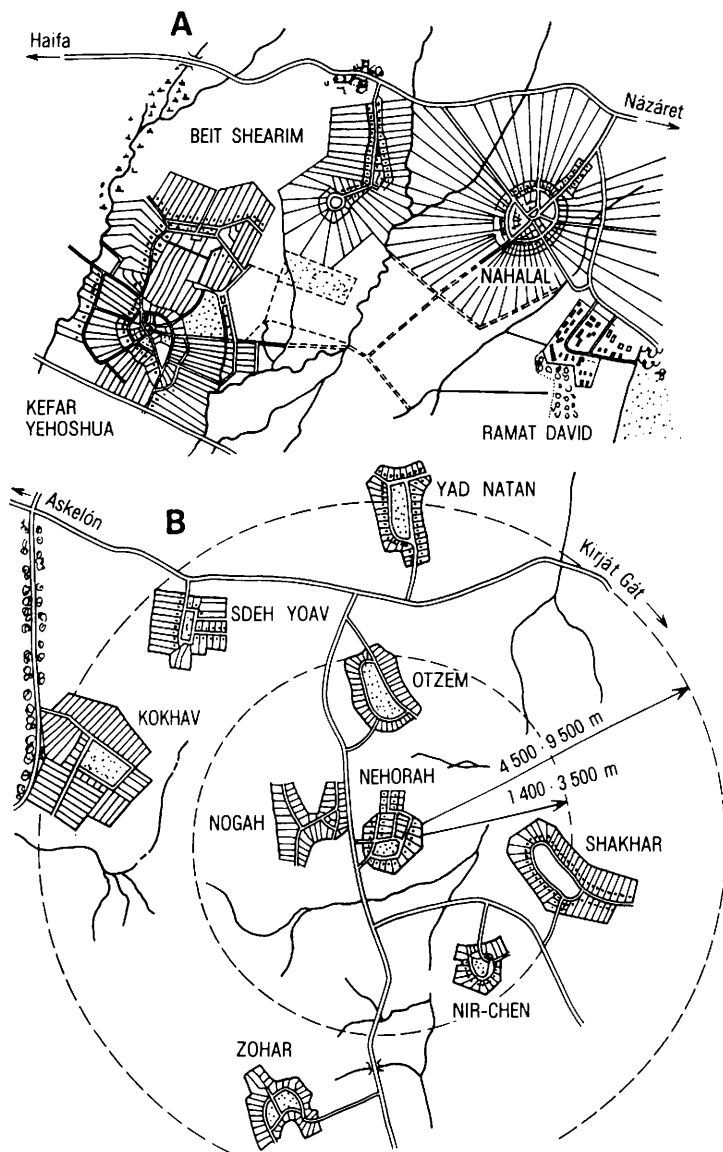
3. ábra. Sűrű beépítési falvak vázlatos alaprajza Izraelben. – A = Hagyományos arab falu: a különböző rajzoltatú parcellák egy-egy család birtokát képezik. Az úttól délre a zsúfolt faluközpontról kirajzolt egyéni gazdák saját földjeiken telepedtek le. B = Mosava, korai zsidó település: a háztáji birtokok nagysága kb. 800 m². A gazdaságokat biztonsági okokból esetenként védőfallal vették körül.

Schematic layout of dense nucleated villages in Israel. – A = traditional Arab village: shaded fields belong to one family. Lower part of plan shows 'outsettlement' of individual farmers. B = Moshava, old Jewish settlement: farmyards have an area of approximately 800 sqmeters. Farmyards were sometimes enclosed in a protective wall, depending on security conditions.

A körzeti önkormányzatok rendszere

Izraelben a falusi térségek faluközösségei és a szövetszervezetek (kibucok és mosavok) általában túl kicsik ahhoz, hogy a szolgáltatásokat önmaguk gazdaságosan képesek lennének megszervezni. Hatékony együttműködésük már a brit mandátum utolsó éveiben megkezdődött, majd az első körzeti önkormányzatot (regional council) 1949-ben hozták létre, elsősorban éppen a falusi, mezőgazdasági és marginális térségek *szolgáltatásokkal iörténő ellátását elősegítendő* (4. ábra). Számuk 1958-ra elérte az 50-et. Méretüket tekintve igen változatosak; a Negev-sivatagban előfordulnak százezer ha-osak, többségük azonban 3000-5000 hektárnál nem nagyobb. Egyesekhez 3-6 település tartozik, mások 40-50 közösség ellátásáról és szolgáltatásairól gondoskodnak. Folyamatosan átrendeződnek, így az 1980-as években nyolc új körzeti önkormányzat alakult, közülük az egyik a Negev-sivatag É-i részén három beduin települést foglalja magába. 1990-ben Izraelben 54 körzeti önkormányzat működött, melyek az összslakosság valamivel kevesebb mint 10%-át (400 ezer főt) kitevő 950 települést foglaltak magukba.

Szervezetük kétszintű. Minden faluban a lakosság által választott helyi bizottság működik, mely a gazdasági és a kisebb kulturális tevékenységért felelős. A bizottság képviselőt delegál a körzeti önkormányzat végrehajtó bizottságába, amely a helyi bizottságok lehetőségeit meghaladó közszolgáltatásokat szervezi. A korábbi közvetett választást újabban egyenes rendszer váltotta fel; eszerint a lakosság közvetlenül választja meg a VB vezetőjét és tagjait.

4. ábra. Falusi települések szolgáltatási ellátottsága Izraelben – A = Nahalal-csoport (Názáret közelében). Minden falu saját szolgáltató intézményekkel rendelkezik. B = Nehora-csoport (Askelón és Kirját Gat között). Több községet magába foglaló falusi térségi szerkezet, szorosabb, ill. tágabb hatásterülettel. (Forrás: E. YALAN: The Design of Agricultural Settlements)

Structure of services of rural settlements in Israel. – A = the Nahalal group (close to Nazareth). Independent services located in each village. B = the Nehorah group (between Ashkelon and Kiryat Gat). A composite rural structure encompassing several settlements, showing effective and ineffective spheres of influence (Source: E. YALAN: The Design of Agricultural Settlements)

A körzeti önkormányzat költségvetése helyi adókból és a központi kormányzattól átutalt összegekből tevődik össze. A helyi adók körzetenként és településenként változhatnak. A mezőgazdasági települések lakói a termőföld, az újabb alvófalvak népessége a lakóterület alapján adózik. Az esetek többségében a pénz a körzeti tanácshoz fut be, amely azt a szolgáltatások biztosítására használja fel, de speciális szükségletekre esetenként anyagi támogatást biztosít a településeknek.

A Körzeti Önkormányzatok Szövetsége mind az 54 körzetet tömörítő testület, választmánya 16 polgármesterből áll, akik a kormányzati szervek előtt képviselik az önkormányzatok érdekeit, ill. az egyes körzetek között felmerülő vitás ügyekben döntenek.

Dél-Saron körzeti önkormányzat

A konferencia első egynapos kirándulása során a résztvevők egy olyan körzettel ismerkedtek, amelyet az urbanizáció különlegesen erősen szorongat. A Haifa és Tel Aviv közötti tengerparti sávság (Saron) D-i részén 12 000 lakost tömörítő, közel 7000 ha-on fekvő 29 település alkot körzeti önkormányzatot (területe nem egybefüggő, hanem amöba formájú); Ny felől Herzliájával és Raanannával, másutt további 12 (városi) településsel határos. A kibucok és mosavok közé olyan nagyvárosok ékelődnek, mint Kefar Szaba és Petah Tikva. A tel avivi agglomeráció lakosainak száma meghaladja a 1,5 milliót.

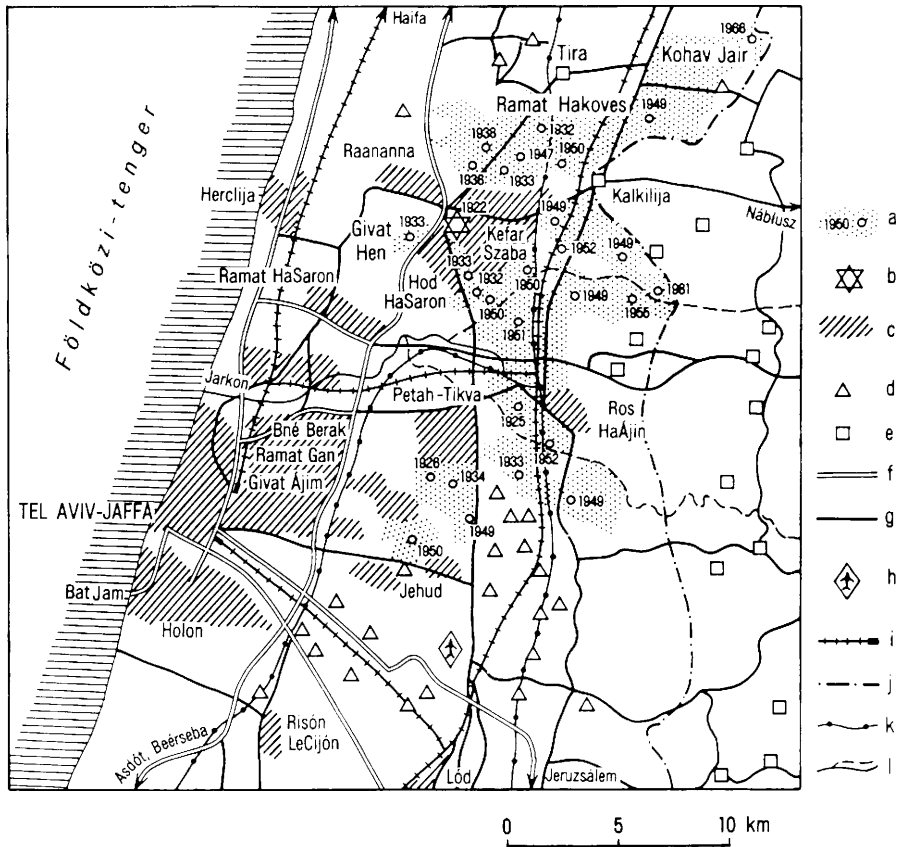
A Ny-i (pl. amerikai) gyakorlattal ellentétben az izraeli körzeti önkormányzatok nem a rendfenntartás, tűzvédelem vagy a mentőszolgálat bázisán épültek ki; ezek központi állami funkciók. A tanács főbb osztályai tervezési, műszaki, oktatási, jóléti, közlekedési, biztonsági és pénzügyi kérdésekkel foglalkoznak. A napi feladatok közé tartozik többek között a szűnyogirtás, vízminőség-ellenőrzés, a kommunális szemét elszállítása. A központi állami támogatás (Belügyminisztérium) itt a költségvetés felét adja, a célberuházások 15%-ot tesznek ki, a helyi adók pedig mintegy egyharmadot. Az egyes települések a házadón kívül a személyi jövedelemadóból is részesülnek.

A 25 km hosszan, 5-10 km-es sávban húzódó szuburbán térségre Ny felől az agglomeráció terjeszkedik, K-en a „zöld határ” — Ciszjordánia — húzódik (az ország itt 20 km széles) (5. ábra). A térszerkezet igen sűrű; a körzeti önkormányzat részt vesz a rendezési tervek kialakításában. Itt húzódik az országos vízvezeték-hálózat, egy sor vízkivételi művel. É–D-i irányban vasutak, közutak futnak, utóbbiak közül az egyiket hátsóvas autópályává tervezik fejleszteni. K–Ny-i irányban a ciszjordániai arab (és zsidó) települések felé, a napi ingázásnak köszönhetően és biztonsági okokból nagy a forgalom és zsúfoltság, a helyi lakosok polgári engedetlenségi mozgalma kibontakozóban van, útlezárások várhatók. *Kefar Szaba* lakossága 60 ezer fős, a város szennyvizet a közeli vádiba engedik, ez a környezeti problémákat súlyosbítja. Az oroszországi zsidók (1989 ősze és 1992 eleje között kb. 400 ezer bevándorló jött és folyamatosan érkeznek) letelepítése céljából az elkövetkező évek során Izraelben több százezer új lakást szándékoznak építeni és ebből a központi területek sem maradnak ki. 1991 első felében a körzet falusi településeibe 270 olét fogadtak be és három új település létrehozását tervezik 3000 család részére.

A *Kefar Malai* mosáv (itt van a körzeti központ) lakói (80 család) a rendelkezésükre álló egyenként kb. 2,5 ha-nyi földeken főként gyümölcsöt termelnek. Ugyanakkor tanúi lehetünk a korábban tisztán mezőgazdasági település terciarizálódásának: az útmenti üvegházakból kikerülő eper ugyanitt megvásárolható, a részben átalakított családi házakban pedig lakberendezési tárgyakat, virágot árulnak. A közeli *Givat Hen* mosavban 50 család lakik; a három fő tevékenységi terület a baromfitartás és tojástermelés, a burgonya- és sárgarépa-termesztés (részben biotechnológiával), valamint a virágtermesztés európai exportra. A 30 ha-os kertészetben a virágok közel ötöde üvegházakból kerül ki, majd szelektálás és 48 órás hűtőházi kezelés után repülőgéppel szállítják azokat, többnyire Hollandiába. *Ramat Hakoves* kibuc 700 lakójának több mint fele felnőt, tehát tag; a 15 új bevándorolt család fele van megelégedve az itteni körülményekkel. A tehenészetben 300 szarvasmarhát gondoznak, gumifröccsöntő üzemük van. Utóbbi tevékenységből származik bevételeik több mint 60%-a. A fogyasztás–felhalmozás aránya 3:2. Ezután *Tirá-t*, egy a körzethez nem tartozó arab várost mutattak be, melynek lakosság száma az 1949. évi 2000-ról mára a tízszeresére emelkedett, kizárólag a természetes szaporodás következtében. 30-40 évvel ezelőtt még a tízgyerekes családmodell volt az általános, de most is ennek a feld (Izraelben az arabok évi 33-35 ezrelékes születési arányszáma kétszer annyi annyi, mint a zsidóké). Újabb földterületek híján a házak függőlegesen terjeszkednek, az újabb generációk a felső emeleteket foglalják el. Az utolsó település *Kohav Jair* alvófalú volt, a zöld határ tözsomszédságában, saját önkormányzattal. A munkaképes lakosság naponta ingázik a közeli nagyvárosokba.

A területi politika szempontjai Izraelben, Galilea példáján

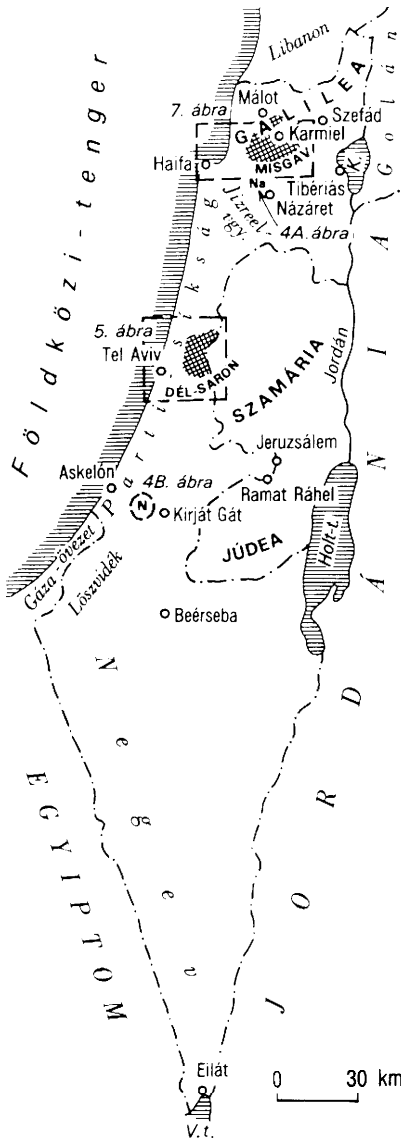
Két nap múlva egy merőben más természeti adottságú, demográfiai szerkezetű és gazdasági potenciállal rendelkező vidék, *Galilea* volt a szakmai kirándulás célpontja. Izraelben a területi politika, különösen pedig a periferiakon történő telepítés, geopolitikai-biztonsági és gazdasági szempontból egyaránt kiemelt jelentőségű (LIPSHITZ, G. 1991). Az államalapítás előtti időkben a zsidó betelepülések legfőbb területei a parti sávság, a Jizreel-völgy és a Jordán melléke, majd a Negev É-i löszpereme voltak, a mezőgazdasági orientációnak

5. ábra. Dél-Saron Körzeti Önkormányzat. – a = Dél-Saron Körzeti Önkormányzathoz tartozó területek, ill. települések az alapítás évével; b = Kefar Malal körzeti központ; c = városi település; d = egyéb zsidó település; e = arab település; f = autópálya; g = egyéb út; h = nemzetközi repülőtér; i = vasútvonal; j = Ciszjordánia határa; k = országos vízvezeték; l = állandó és időszakos vízfolyás

South Sharon Regional Council. – a = areas or settlements belonging to South Sharon Regional Council with the date of foundation; b = Kefar Malal regional centre; c = urban settlement; d = other Jewish settlement; e = Arab settlement; f = motorway; g = other road; h = international airport; i = railway line; j = boundary of Cisjordania; k = national water carrier; l = permanent and intermitted watercourse

megfelelően. Ezek tekintélyes távolságra vannak egymástól, közöttük jelentős, többnyire hegy- és dombvidéki, arablakta területek húzódnak (Galilea, Szamária, Júdea) (6. ábra). A szakirodalomban ezt szemléletes hasonlaltal „békaugrásos” betelepülésnek nevezik. Korábbi, ill. modern történelme a zsidósággal talán minden más népnél jobban tudatosította azt, hogy egy szuverén nemzet területtel kell rendelkezzen, ugyanakkor egy bizonyos terület képtelen funkcionálni anélkül, hogy valamilyen fennhatóság alá ne tartozna és a (központi) hatalom elképzeléseit megvalósító népesség ne lakná (NEWMAN, D. 1984). Nyugat-Galileát a lényegében etnikai határokat kijelölő 1947. évi, ENSZ általi felosztási határozat egy arab (palesztin) állam részének szánta, amely állam azonban nem jött létre. A frontországok együttes támadása, majd a Függetlenségi Háborút követő fegyverszünet nyomán a tervezett arab állam területei részben jordániai (Ciszjordánia), ill. egyiptomi (Gázai-övezet) fennhatóság alá kerültek.

6. ábra. Izrael tájai. – Na = Nahalal-csoport; N = Nehora-csoport; K = Kinneret-tó; Vt = Vörös-tenger
Regions of Israel. – Na = Nahalal group; N = Nehorah group; K = Kinneret Lake; Vt = Red Sea

A háború során Nyugat-Galileát Izrael szerezte meg (az arab lakosság egy része elmenekült, falvak maradtak üresen). 1948-ban az É-i területeken a zsidó lakosság mindössze 7%-a, vagyis 50 ezer fő lakott, egyötödük kisebb városi településekben. A hivatalos területi politika mindmáig lényegében ketős célra irányult: a zsidó többség megteremtésére és a térség fejlesztésére, folyamatos településrendszer létrehozása útján (KIPNIS, B. A. 1984). Kezdetben a városhálózat kialakítása (Málót, Karmiel és Naccarat Illit településekkel) volt az elsőrendű (és a reálisan megvalósítható) cél és ehhez az emberanyagot (1960-ig csaknem 1 millió fő) többnyire a Közel-Keletről és Észak-Afrikából bevándorlók adták, akik anyagi eszközök nélkül érkeztek és a kikötőkből egyenesen a településekbe irányították őket. Az 1970-es évek közepéig azonban, elsősorban a közeli haifai agglomeráció (jelenleg kb. 500 ezer lakossal) elszívó hatása miatt, a kiegyensúlyozott településhálózat megvalósítása nem járt sikerrel és a középső hegyvidéken fennmaradt az arab lakosság túlsúlya. Azt is figyelembe kell venni, hogy az állam első két évtizedében még nem dönt el véglegesen a társadalmi-gazdasági fejlődés iránya; a korábbi szocialisztikus ideológia fokozatosan adta át helyét a kapitalista orientációnak; ekkor a gazdasági fejlesztés (termelő ágazatok prioritása) helyezték előtérbe és a település-politikát is ennek rendelték alá.

A helyzet lényegesen megváltozott, amikor 1977-ben a Likud hatalomra jutásával „Galilea judaizálásának” programja fokozott jelentőséget kapott. Ekkor Nyugat-Galilea középső, hegyvidéki területén a 10 ezer zsidó a lakosság csupán 10%-át tette ki; a demográfiai folyamatok (természetes szaporodás, migráció) is az arab túlsúlynak kedveztek. A hegyvidék aktívabb betelepítését az ún. *micpe projekt* keretében igyekeztek megvalósítani, amely szerencsésen esett egybe a haifai agglomeráció, túlcsoportulásával”, a gazdaságban a posztindusztriális, a népességmozgásban pedig a reurbanizációs tendenciák megjelenésével és egy újabb generáció felnövekedésével. A *micpe* olyan „előretolt helyőrséget” jelent, ahol minimális számú lakosság (kezdetben 6–20 család) ellenőrzi a környéket; ennek megfelelően ezek a falvak a vízválasztókon, gerinceken jelentek meg, míg az arab települések a völgyekre jellemzőek. Amint látni fogjuk, a mezőgazdasági tevékenység minimális, az ipart a képzett munkaerőt igénylő ágazatok képviselik és a tercier szektor részesedése is jelentős. Az utóbbi időkben tehát valamilyen modellértékű, modern és vonzó településszerkezet kialakításának igénye is fokozottan az előtérbe került.

Látjuk tehát, hogy az elmúlt négy és fél évtized során a telepítés iránya a mindenkori állami politikát, a falusi települések típusa pedig az aktuális korszellemet (kezdetben szövetkezetek, majd a *jisuv kehillati-k*) tükrözte (NEWMAN, D. 1984).

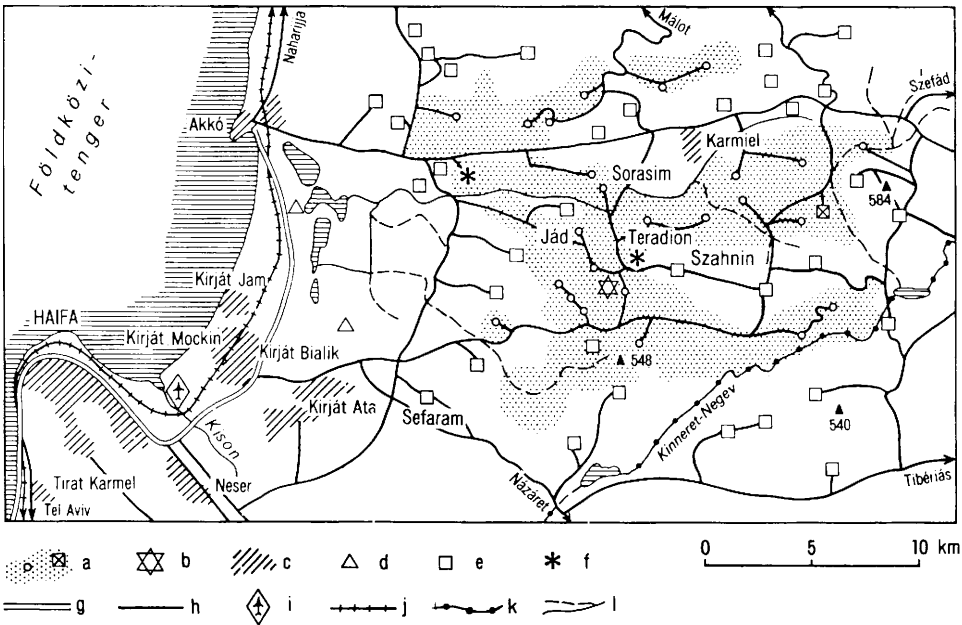
A kirándulás során elsőnek meglátogatott település *Szahnin* arab falu volt. A könyvtárban a helyi tanács elnöke beszélt arról, hogy a 90%-ban muzulmán, 10%-ban keresztény lakosság legnagyobb problémája az egy főre eső termőterület zsugorodása és az, hogy földjeiket a hatóságok kertfesséssel és kö-

vekkel vették körül, a környéken az arabok nem legettethetnek, öntözővizet sem használhatnak. 1967-ben 6000-en éltek 3000 ha-on (egy főre 5 dunam), azóta viszont D-en a hadiüzem céljaira 400 ha-t, É-on pedig katonai támaszpont létesítéséhez 300 ha-t csatoltak el tőlük. Az 1976-ban kitört zavargások három ember életét követelték, az elvesztett területért tíz év múlva jóval gyengébb földeket kaptak kárpótlásul. Közben a lakosságszám 18 ezerre nőtt, jelentős az ingázók száma, Haifába és környékére, Tiberiasba, de még Eilatba is járnak dolgozni, főként az építőiparba. A közeli új városban, Karmiel-ben a foglalkoztatottak 35%-a arab. A családok közül sokan az örökösök között felosztandó földeket inkább farmereknek adják ki haszonbérbe. A település, amely 1963-ban kapott vezetékese vizet, 1975-ben villanyt, rendezési terv szerint épül. Nagy (1500 férőhelyes) iskola van a faluban (az elnök felesége az első, középiszkolát végzett nő). A környező országok közül csak Egyiptomot látogathatják: oda évente 3 busznyi turista utazik tőlük.

Misgav körzeti önkormányzat

Az 1982-ben 17 ezer ha-on alapított Misgav körzeti önkormányzat jelenleg 28 településből áll, melyek közül csupán 8 a szövetkezeti jellegű. A hasonló nevű szolgáltató központban kapott helyet az iskola (ezer gyermek tanul itt), az egészségügyi, kulturális és sportközpont. A Teradion hadiipari park kb. másfélezer főt foglalkoztat (7. ábra).

7. ábra. Misgav Körzeti Önkormányzat. – a = Misgav Körzeti Önkormányzathoz tartozó területek, ill. települések; b = Misgav körzeti központ; c = városi település; d = egyéb zsidó település; e = arab település; f = ipartelep; g = autópálya; h = egyéb út; i = repülőtér; j = vasút; k = országos vízvezeték; l = állandó és időszakos vízfolyás

Misgav Regional Council. – a = areas or settlements belonging to Misgav Regional Council; b = Misgav regional centre; c = urban settlement; d = other Jewish settlement; e = Arab settlement; f = industrial plant; g = motorway; h = other road; i = international airport; j = railway line; k = national water carrier; l = permanent and intermitted watercourse

Misgav szolgáltató központban elsőként egy ipari inkubátor parkot mutattak be. A minisztériumok (a bevándorlók leteleptéséért és beilleszkedésükért felelős adszorzpcióis, az ipari, építészeti, közmunkai, belügyi), valamint a Zsidó Ügynökség és más szervezetek által támogatott létesítmény – mint akárhol másutt a világon – a befektetők és vállalkozók összehozásával foglalkozik és a tőke híján lévő (maximum 20 főt foglalkoztató) kisvállalkozásoknak a beindulás első két évére biztosít infrastruktúrát. Valóban kisvállalkozásokról – textíliés, zongorahangolók, bútorkészítők, optikusok, kerámikusok, ötvösök – van szó, akiket egy sor kedvezményrel (adó, kölcsönök) igyekeznek vonzani, akár az ország más területeiről, akár az újonnan bevándorlók közül. A szomszédos üvegházban cserepes virágok nemesítésével foglalkoznak, különböző talajon, a klímaviszonyokat szimulálva, változatos technológiákkal kísérletezve. A szigorú növényegészségügyi korlátozások miatt a vállalkozás nem célozhatja meg az USA-t. (Egyébként Izrael nyitottsága az ország mezőgazdaságát nehéz helyzet elé állítja, különösen miután Spanyolország és Portugália csatlakozása újabb konkurenciát teremtett a termények Európai Közösségen belüli értékesítésének).

A regionális központ a vidék legmagasabb pontján épült, ahonnan pazar panoráma nyílik a környező dombokra. A korábban *Gus Szegev* néven is említett településcsoport *Jád* nevű településében, melyet ipari faluként lehetne meghatározni, 70 család él, az ország különböző részéből egybegyűlt szabrék (bennszülöttek), átlagosan 40–45 éves házaspárok, gyermekekkel. 15 épület még szabadon áll (korábban itt kibuc működött), ennyi család még csatlakozhat hozzájuk. A települést bemutató férfi (angol-francia műszaki fordító) Misgav esetében a „mitigated success” (megtámogatott siker) kifejezést használja, utalva ezzel arra, hogy egyelőre nehéz lenne megítélni, vajon sikerül-e a jelenleg 2000 fős településgyűjtést az évezred végére a tervek szerinti 20 ezresre növelni. Egy betonépületben computer programok fejlesztésével, adatfeldolgozással és számítógéppel segített formatervezéssel (Autocad programok) foglalkoznak 25-en. Kutató-fejlesztő tevékenység keretében olyan mérőműszereket konstruáltak, melyek állín és súly szerint almát válogatnak. Művészek, ékszerészek és bizsukészítők is élnek a faluban, ahol az állóeszközöket privatizálták, a műszaki részleg tehát kft.-nek is felfogható. Jádba más településekből is járnak dolgozni.

A központtól nem messze, 1991 május elejétől létezik az *Etgar* bevándorlófaló, ahol 100 szovjet családot helyeztek el lakókocsikban. Az értelmiségi szakmák itt túltengenek, csupán orvosból 25 akad. Munkát kapniok igen nehéz, ezt a helyzetet csak a gyermekek élvezik. A környékbeli falvakban eddig 100 családot sikerült letelepíteni és jellemző, hogy a Galileai Szólisták elnevezésű szimfonikus zenekar máris 12 új bevándorlóval bővült.

Sorasim mosávot amerikai bevándorlók alapították 1978-ban. Jelenleg 30 család él itt 90 gyermekkel. A kis településben aranyhalakat tenyésztnek (a hegytetőn) és üvegházban növénytermesztés is folyik. A közösség 170 fős turisztikai üzemeltet, ahol csoportokat a szállásolnak el, idegenvezetőket képeznek. Az igazi büszkeségre azonban a „Hi-Tech”, a Shorashim Research & Development termékei adnak okot. Két mérnök és néhány technikus vezetésével az egykori amerikai filozófok és családsegítők átképezték magukat. Hét évfélmillió dollár kölcsönt vettek fel, hogy agyvizsgálathoz számítógépes diagnosztikai eszközöket fejlesszenek ki, melyeket eddig 2 millió dollár értékben forgalmaztak. A vérvizsgálat eredményeként a vegyi folyamat alapján a gép maga dönti el, milyen antibiotikumot kell alkalmazni, kizárva ezzel az emberi szubjektivitást.

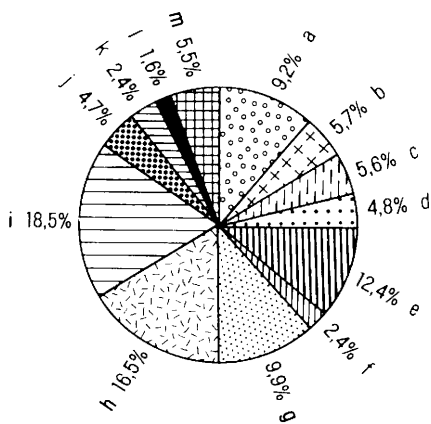
Misgav körzet több mint 2000 főnyi munkaképes népességének foglalkozási szerkezete sokat elárul a terület gazdasági potenciáljáról. A helyben dolgozókat a hadiipari, elektronikai, számítógépes és mezőgazdasági K+F tevékenységben, a műanyag-, élelmiszer-, textil-, optikai- és fémiparban, az építészeti tervezésben és kivitelezésben, az oktatási, idegenforgalmi, valamint az egészségügyi szolgáltatásokban alkalmazzák. Foglalkozás szerinti százalékos megoszlásukat I. a 8. ábrán.

Esti vita

D. AMIRAM professzor (Héber Egyetem, Jeruzsálem), az izraeli geográfia nagy öregje már a konferencia megnyitó ülésén rámutatott arra, hogy hatvan éve a zsidó lakosság 54%-a élt a mezőgazdaságból, és élelmiszerből hiány mutatkozott, jelenleg pedig a népesség 4,5%-a él a földből és túltermelési válság van. Nyilvánvaló, hogy már önmagában ez, a technológiai fejlődésből eredő, munkaerő iránti igény csökkenése irányába ható változás elegendő ahhoz, hogy súlyos problémák keletkezzenek. J. F. HART professzor (Minnesota Egyetem) az amerikai (de a fejlett országokban szinte mindenütt jelen lévő) valóságot változta fel, amikor a városi-falusi peremzóna helyzetéről szólva hangsúlyozta: az emberek a szabad teret és a mozgásszabadságot kedvelik, míg a tervezők egy bizonyos optimális lakóűrűsre törekednek. De egy másik szempont is a szabadság és a köztársaságok harcáról tanúskodik, mivel az egyik oldalon a pénz áll, a másikon a revolver. A gazdasági erő a változások, az egyéni előnyök és privát profit nevében a terjeszkedés, a politikai hatalom a közérdeket hangoztatva pedig a településrendszer konzerválása irányába hat.

A szervezők az első kirándulás előestéjén több olyan előadást iktattak be, amelyek az izraeli falusi településekről és azoknak az utóbbi időben végbemenő átalakulásáról szóltak (International... 1991).

A. LAPIDOT (Mezőgazdasági Minisztérium) a mosavok helyzetéről beszélt. A kezdetekben itt a hangsúly a szövetezés volt, ami jelenleg fokozatosan az egyéni érdekek érvényesítésének irányába tolódik. Hiszen az egységes érdek már a múlté: a vegyesgazdaságot felváltotta a specializáció, a hazai piacot az exportra történő termelés. A technológiák hatalmasat fejlődtek, az ezzel együttjáró föld- és vízigeny azonban lehetetlen

8. ábra. Misgav körzet aktív keresőinek foglalkozási ágak szerinti megoszlása. – a = közszerzői hivatalnok; b = mezőgazdasági dolgozó; c = üzletember; d = kisiparos, kiskereskedő; e = számítógépes programozó; f = szabadfoglalkozású; g = technikus; h = mérnök; i = pedagógus; j = egészségügyi és rekreációs dolgozó; k = társadalombiztosítási alkalmazott; l = diák; m = termelésirányító

Break-down of active earners in Misgav region according to branches and profession. – a = public service; b = agriculture; c = business; d = craft and trade; e = computers, software; f = independent professions; g = technicians; h = engineers; i = education; j = health and recreation; k = social welfare; l = students; m = management

(és a jelen konjunkturális viszonyok — világszerte piaci konkurencia, nyomott árak — között az is kétséges, hogy érdemes-e) kielégíteni. A mosavok lakossága (az alapítás óta a harmadik generáció nőtt fel) többféle irányban érdekelt: egyesek az intenzív termelésben (melegházak, állattenyésztés) érdekeltek, mások bémunkát végeznek, gyakori a más-hol dolgozó vagy többlaki munkavállaló (akinek a farm csupán kiegészítő jövedelmet ad), és sokak számára a mosavon belüli *ipari* vagy *szolgáltató tevékenység* nyújt megélhetést. Olyan reformokra van szükség, amelyek elsősorban a nem-mezőgazdasági népesség növelésére irányulnak, úgy, hogy a mosavot csupán felerészben lakják farmerek. F. KAHANA településtervező (Bet Ha Ernek kibuc) véleménye szerint a kibucoknak háromféle lehetőségük van a túlélésre: a bizonyos szempontból (l. körzeti önkormányzatokon belüli iskolakörzetesítés) már amúgy is integrálódott települések közötti munkamegosztás fokozása (egyebek között közös iparfejlesztéssel) — ez a regionális kibuc; a városperemi kibucokat óhatatlanul „lennyeli” az urbanizáció (ez a sors vár a jelenlegi 260 kibucból 60-70-re); a szerencsésebbek önmagukban is életképesek maradhatnak. A. HELMAN (Ruppin Intézet) rámutatott, hogy *bizonyos foglalkozások* (üggyédek, közigazdászok, tudósok, művészek, a hadsereg tisztjei, kereskedők, idegenvezetők) *aligha találják meg helyüket a klasszikus kibucban*. A jelenlegi (tehát hagyományos) szabályok mellett előbb vagy utóbb kikerülnek onnan, s a közösség elveszti ezeket a magasán képzett és tehetséges tagokat. Ahogy az egyik hozzászóló mondta: „Húsz évig voltam kibucrag, húsz éve, hogy kiléptem, és mindmáig lelkiismeretfurdalásom van: úgy érzem, árulást követtem el.”

Összegzés

Ha a falusi térségek problematikáját történetiségében próbáljuk áttekinteni, látnunk kell: a szervezetkezeti formának az volt a szerencséje, hogy az állam nem telepedett rá, hanem adva volt egy palesztinai brit mandátum (1920–1947), amely nem törődött a *zsidó társadalom önszerveződésével*. Adva volt a lehetőség, hogy ez a társadalom alulról, kommunák szövetségékként épüljön fel. Izrael Állam ezt a településszerkezetet örökölte meg és fejlesztette tovább. (Ben Gurion a kezdetekben a szocialista Izrael felépítésére szólított fel.) Az ismétlődő háborúk közepette ki is derült, hogy az ország a kibucok ifjúságára bízást számíthat, számuk a felderítők, repülőőrök, ejtőernyősök, kommandósok között messze felülmúlta a kibucok mindenkorai számbeli arányát (RABINOVICH, A. 1989), így azután a parancsnokok, majd az *új elit* tekintélyes részét is ők adták. A kísérleti laboratórium ezután tovább működött, bár a falusi szervezetek központi szerepe fokozatosan csökkent „ahogy Palesztina az alija — hazatérés — kizárólagos földjéből a bevándorlók országává vált” (BUBER, M. 1988). Századunk nagy filozófusa az 1950-es évek végén mindezt a nyugati világ válságának izraeli hatásával magyarázta, míg a *kvucát* — a kibucok munkaközösségét — a modern idők egyetlen jéretes kísérleteként állította például. Alapjaként az orosz artele, a szocialista utópizmus és a Biblia tanításait jelölte meg; ezek formálták a tagok gondolkodását és a kibuc működését (mindenki képességei szerint és mindenkinek szükségletei szerint, szolidaritás és kölcsönös segítségnyújtás). Mások (DEROGY, J.-CARMEL, H. 1991) rámutatnak, hogy az igazi fordulat akkor következett be, amikor a győztes hatnapos háború (1967) után a zsidók

kezdték reménykedni abban, hogy az arabokat véglegesen sikerült visszaretteníteni. „Az izraeliek abban a hiszemben, hogy megszabadultak a négyezer éves történelem súlyos terhétől, értekeik átértékelésébe fogtak, anélkül azonban, hogy intézményeiket megváltoztatták volna, gondolván: így is behozhatják lemaradásukat a bruttó nemzeti jövedelem növeléséért folyó világméretű versenyfutásban. A mocsarak és a sivatagok termővé formálásának pionír munkáját ekképp váltotta fel az üzlet, a piac, a menet közben bezsebelhető százalékok úttörő tevékenysége. A „vezetők és vezetettek” korszakát felváltotta az igazgatók korszaka. A cionista forradalom gyermekbetegségeit a modern fogyasztói társadalom számos fejlődésbeli rendellenessége. A karrieristáknak és a spekulánsoknak kedvezett minden: a személyes siker lehetősége felülkerekedett a pionírszellem, s úrrá lett az új szemlélet: „Törődjön csak mindenki magával, Isten gondoskodik majd a többiről!”

Anélkül, hogy az eltelt negyed évszázad fejleményeit (jom kippuri háború: 1973, izraeli-egyiptomi szerződés: 1979, libanoni háború: 1982-85, intifáda: 1987-től) és hatásaikat vizsgálnánk, vessünk egy pillantást a kibucok jelenlegi helyzetére, nem annyira *pszichológiai és etikai*, inkább *gyakorlati szempontból*.

Jelenleg a *kibucok* (és *mosavok*) sorsát a legkeményebb monetáris szempontok (a *bankok* részéről) és fiskális érdekek (az *állam* részéről) irányítják. A kibucok fejlesztés céljából nagy kölcsönöket vettek fel a 70-es évek végén és a 80-as évek elején, akkor, amikor a mezőgazdaság még állami támogatásban részesült. Azok az idők elmúltak. 1991 őszén a legtöbb kibuc már csak a felvett kölcsönök után a bankoknak járó kamatokat volt képes fizetni, 30 közülük pedig azoknak is csupán egy részét. Egy 1989-ben megkötött háromoldalú szerződés szerint a kibucok 4 milliárd sékel (1,8 mrd US\$) tartozásának egynegyedét elengedik, felét 25 évre átütemezik, a negyedik negyedét viszont 1992 végéig vissza kell fizetniük (WIRTSCHAFTER, J. 1991). A harmadik szereplő, az állam mindehhez 650 millió sékeles segélyprogrammal járul hozzá. A tartozás részbeni leírásához minden kibucnak rehabilitációs tervet kell kidolgoznia, mely alapján egy bizottság dönt a lefrandó összeg nagyságáról, valamint a szerkezetátalakításhoz biztosítandó pénzügyi támogatásról. Minden kibucot egyenként világtáncát, a szerkezetváltás lehetőségét mérlegelve. A jelenlegi kölcsöntartozás 60%-a már a kamatok felhalmozódásából származik; csupán 40% került felhasználásra, ennek fele iparfejlesztésre, negyede-negyede mezőgazdasági, ill. egyéb beruházás volt. Manapság szigorú takarékosági intézkedéseket vezetnek be, mégis a legtöbb kibucban a visszafizetések meghaladják a jövedelmet. A problémát tovább bonyolítja, hogy — a mosavokkal ellentétben — a kibucok vagyonaikkal nem felelnek az adósságnak (hiszen a tulajdon, kivéve személyes használati tárgyaikat, közös). Ha feloszlanak, nincs kire terhelni a tartozást. A továbbiakban a kibuc jövője egyaránt függ attól, milyen szakértelmet mutatnak saját ügyeik menedzselésében, milyen irányt vesz az ország általános fejlődése (pl. milyenek lesznek a vízgazdálkodás perspektívái) és milyen hosszútávú politikát követnek a bankok.

Talán a fenti anyagból is kitűnik, hogy Izrael és Magyarország falusi térségeinek modern története és jelenlegi gondjai (pl. a jelenleg is folyó gazdasági-társadalmi paradigma váltás, az ingázás és migráció, a körzeti önkormányzatok működési rendszere, a szövetkezetek folyamatban lévő átalakulása, finanszírozási és túlélési problémáik okán) — az alapvető különbségek dacára — számos hasonlóságot és párhuzamosságot mutatnak.

IRODALOM

- BUBER, M. 1988. Paths in Utopia. – Collier–MacMillan, New York. pp. 129–149.
- DEROGY, J.–CARMEL, H. 1991. Szupertitkos Izrael – Akadémiai Kiadó, Budapest.
- International Conference on Harmony and Conflict in Rural and Ex-urban space (Volume of Abstracts). – IGU Commission on Changing Rural Systems. (December 15–20 1991, Jerusalem, Israel)
- KIPNIS, B. A. 1984. Role and Timing of Complementary Objectives of a Regional Policy, the Case of Northern Israel. – Geoforum. 15. No. 2. pp. 191–200.
- LIPSHITZ, G. 1991. Differences in Migratory Spatial Patterns in Israel's National Periphery: Theoretical Ramifications. – Geography Research Forum. 11, pp. 66–77.
- NEWMAN, D. 1984. Ideological and political influences on Israeli rural colonization: The West Bank and Galilee Mountains. – Canadian Geographer. XXVIII, 2. pp. 142–155
- RABINOVICH, A. 1989. Israel – Flint River Press Ltd., New York. pp. 189–196.
- SZENCZY A.–TUSCHER T. 1991. Kibuckaland – Sprint, Budapest.
- WIRTSCHAFTER, J. 1991. Can kibbutzim pay their debt? – The Jerusalem Post. September 6.

RURAL TRANSFORMATION IN ISRAEL

by *L. Bassa*

S u m m a r y

Since the end of the 19 century the Zionist ideology has put an emphasis on the redemption of the land of Israel (at that time Palestine was a part of the Ottoman Empire) with the effort of the Jewish immigrants. Several waves of return (aliyah) resulted in unique communal and cooperative rural settlements (kibbutzim and moshavim) established immediately prior to and during the British Mandate in Palestine (1917-47) and after the proclamation of the State of Israel (1948) to reclaim and cultivate the soil and to build a new kind of society. Field trips of an international conference organized by the IGU Commission on Changing Rural Systems held in Israel (December 1991) entitled 'Harmony and Conflict in Rural and Ex-Urban Space' gave an overview of the present situation of these settlements and also allowed insight in the life of the Arab villages.

The first excursion introduced the South Sharon Regional Council with a 'bottleneck' area between the Tel Aviv agglomeration and the 'green border' (the West Bank). (The system of as many as 54 regional councils of the country includes 950 settlements with ca 10 per cent of the population i.e. 400,000 people to organize and coordinate supply and service activities for them.) The main problems of this particular regional council are: urban encroachment, congestion on the public roads and environmental deterioration due to a lack of adequate sewerage and sewage treatment facilities in the neighbouring town.

The second regional council to visit was Misgav in a completely different geographical environment: in the hill region of Western Galilee. For the last fifty years several efforts of Jewish settlement have been made here to counterbalance the Arab ethnic majority, represented chiefly by big villages in the valleys. A new type of settlement created in the framework of the mitzpeh (outpost) project has been yishuv kehillati (community settlement) of small size with primarily hi-tech manufacturing and tertiary functions or inhabited by commuting population i.e. with very limited farming activities if any.

An evening session of the conference was devoted to discussions on the present and future of kibbutzim and moshavim. The earlier waves of pioneers have already passed away and the majority of the younger generation is not very enthusiastic about the lifestyle offered by these rural settlements and does not share the traditional values (mutual and unselfish assistance) on which their existence has been found. Moreover, these villages are not attractive to certain professionals of high economic and intellectual potential such as lawyers, merchants, army officers, tourist guides etc. All these call for profound changes in the organizational pattern of the rural settlements.

The major problem, however, is the heavy financial debt of kibbutzim and moshavim inherited from an earlier system of a subsidized agriculture and the drastic terms of payback fixed recently by the state and banks. The post-industrial activities (a shift from the exclusive farming to R&D, or tertiary functions e.g. tourism, recreation and catering) can be instrumental to make them more viable economically while closer cooperation between them to reduce infrastructural expenditures. Rural and ex-urban space is to play a certain role in absorbing a new wave of (the so called Soviet) aliyah (ca 400,000 people between autumn 1989 and winter 1991).

Translated by the author